

ПОЛІСЕМІЯ СЕРЕД ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЗІ СЛОВНИКОВОЮ ПОЗНАЧКОЮ «РОЗМ. ФАМ.» (на матеріалі німецької мови)

Досліджено полісемію серед фразеологічних одиниць зі словниковою позначкою «розм. фам.». У результаті аналізу виявлено, що лише 5% серед досліджуваних ФО є багатозначними. Результати дослідження засвідчують тенденцію переважання багатозначних «розм. фам.» ФО із умовно негативною конотацією, а також різницю в експресивно стилістичному забарвленні окремих значень полісемічних ФО зі словниковою позначкою “розм. фам.”.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, полісемія, конотація.

Рассматривается полисемия фразеологических единиц со словарной отметкой «разг. фам.».

В результате анализа выявлено, что только 5% «разг. фам.» ФЕ являются многозначными. Результаты исследования свидетельствуют о тенденции доминирования многозначных «разг. фам.» ФЕ с условно негативной коннотацией.

Ключевые слова: фразеологическая единица, полисемия, коннотация.

The polysemy of phraseological units with the lexical mark “coll. fam.” is analyzed.

The analysis revealed that only 5% of phraseological units with the lexical mark “coll. fam.” are polysemantic. There is a tendency to dominance of polysemantic “coll. fam.” PU with negative connotation.

Key words: phraseological unit, polysemy, connotation.

Фразеологічна одиниця (фразеологізм) (далі ФО) – це лексико - граматична єдність двох і більше нарізнооформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, які, маючи цілісне значення, відтворюються у мові за традицією, автоматично [3, с. 11]. **Полісемія** (*грец. Πολυσημίας* — багатозначний) — багатозначність, наявність у мовній одиниці (в слові, **фраземі**, граматичній формі, синтаксичній конструкції) кількох значень [11].

Одним з основних функціонально - стильових розрядів ФО є розмовні фразеологізми зі словниковою позначкою «розм. фам.», якими найчастіше послуговуються в грубувато - невимушеному діалогічному мовленні.

ФО використовуються для вираження експресії, емоцій, оцінки, а конотація (додаткові по відношенню до денотативно - сигніфікативного змісту слова смислові відтінки слова, асоціації, а також експресивні, оцінні і стилістичні компоненти [12, с. 49]) є найважливішою ознакою ФО.

Наприкінці 50-х років ХХ ст. починає практикуватися системний підхід до проблем структурно - семантичної організації фразеологізмів. Проблеми системності пов'язані з вивченням явищ фразеологічної варіативності, синонімії, антонімії, полісемії та омонімії [11, с. 152]. В цьому природу ФО дуже близька до природи слів. Синонімія, зокрема, є настільки розповсюдженим явищем, що існують навіть словники синонімів у фразеології. Полісемія ж фразеологізмів є також явищем, вартим уваги мовознавців, хоча й не настільки розповсюдженим, як лексична полісемія.

Таким чином, метою нашого дослідження є виявлення полісемії серед ФО зі словниковою позначкою «розм. фам.» та розкриття конотаційних особливостей багатозначних «розм. фам.» ФО.

Багатозначність фразеологічних одиниць, яка на початку досліджень у фразеології заперечувалася, стала у II половині ХХ ст. предметом активних досліджень, особливо у радянському мовознавстві, що пов'язано з появою праці Л.Е. Біновича “О многозначности идиом” [5]. Питаннями полісемантичності ФО займалися Я.А. Баран [3; 4], Л.Е. Бінович [5], О.Д. Огуй [13], І.І. Чернишова [15; 16] та інші, але виявлення полісемії та конотаційних особливостей серед ФО зі словниковою позначкою «розм. фам.» ще не було предметом окремих досліджень. Саме з цим фактом і пов'язана актуальність нашого дослідження.

Отже, матеріалом нашого дослідження обрано німецькомовні ФО зі словниковою позначкою «розм. фам.», відібрані шляхом суцільної вибірки з “Німецько - українського фразеологічного словника” В.І. Гавриця та О.П. Пророченко [7]. Вибір саме таких ФО пов'язаний з тим фактом, що ФО зі словниковою позначкою «розм. фам.» займають помітне місце у фразеологічному фонді німецької мови (1613 ФО) та поступаються за кількістю лише ФО зі словниковою позначкою “розм.” [9]. Саме багатозначні ФО з позначкою «розм. фам.» є об'єктом нашого аналізу, а предметом – їх конотаційні особливості.

Досягнення зазначеної вище мети з урахуванням матеріалу дослідження передбачає виконання таких завдань:

- 1) дослідити кількісні характеристики багатозначних розмовно-фамільярних ФО;
- 2) виявити конотаційні характеристики багатозначних ФО зі словниковою позначкою «розм. фам.».

Так, серед досліджуваних нами 1613 ФО зі словниковою позначкою “розм. фам.” лише 86 ФО є багатозначними (це приблизно 5% усіх зафіксованих у словнику ФО зі словниковою позначкою “розм. фам.”). З них 67 ФО від загальної кількості (78 %) – двозначні; 17 ФО (20%) – тризначні; чотири значення зафіксовано у 2 ФО (2%) (див. ТАБЛ. 1). Середня кількість значень ФО дорівнює частці від поділу усіх значень багатозначних ФО на кількість цих ФО. Отже, середня кількість значень серед багатозначних німецькомовних ФО зі словниковою позначкою “розм. фам.” – 2,2, а серед усіх “розм. фам.” ФО – 1, 1 (1720 значень : 1613 ФО).

Таблиця 1

Кількісні характеристики багатозначних ФО зі словниковою позначкою “розм. фам.”

Кількість значень	Кількість ФО	%	Приклади
2	67	78	<i>j-n, etw dick(e) haben – 1) не зносити більше кого-н., чого-н.; 2) бути ситим по зав'язку чим-н.</i>
3	17	20	<i>j-m den Brotkorb hören hängen – 1) тримати кого-н напівголодним, морити голодом; 2) скоротити чий-н раціон; 3) знизити зарплату кому-н.</i>
4	2	2	<i>aus den Latschen kippen – 1) упасти, гепнутися, простягтися; 2) знепритомніти, зомліти; 3) втратити самовладання; 4) не пам'ятати себе від радості, бути в захопленні.</i>
Загальна кількість	86	100	

Як видно з табл. 1, серед багатозначних фразеологізмів переважають ФО з двома значеннями. У фразеологізмах спостерігається закон спадаючої полісемії: зі збільшенням кількості значень кількість фразеологізмів зменшується.

Проаналізувавши явище полісемії серед ФО зі словниковою позначкою «розм. фам.», можна констатувати слідом за іншими мовознавцями певну обмеженість фраземної полісемії як серед фразеологізмів в цілому, так і серед ФО зі словниковою позначкою “розм. фам.” порівняно з багатозначністю лексичних одиниць [6; 14]. Отримані результати можна пояснити тим, що сама природа значення ФО (її здебільшого метафоричний характер, високий ступінь абстракції) перешкоджає новому переносу значення, оскільки наступне значення фразеологізму має бути більш образним, абстрактним, ніж попереднє. Крім того, розвиток полісемії у ФО гальмується її структурно - граматичними особливостями, а також призначенням і вживанням ФО в мовленні у якості засобів, що служать насамперед для образно - експресивної характеристики предметів, саме тому вони менш значимі в комунікативній функції мови, ніж слова [6; 14].

Наявність і розвиток полісемії (хоч і незначної) у ФО зі словниковою позначкою “розм. фам.” є свідченням постійного живого функціонування фразеологізмів, їх зв'язку з життєвими реаліями, що перебувають у безперервному розвитку.

Аналізуючи оцінку конотацію багатозначних німецькомовних ФО зі словниковою позначкою “розм. фам.” та для того, щоб дослідити, для якої (позитивної, негативної чи нейтральної) характеристики людей, явищ чи предметів навколишнього світу можна використати аналізовані ФО, ми вдалися до психолінгвістичного експерименту (кількість інформантів – 30 чоловік). На основі результатів психолінгвістичного експерименту можна стверджувати, що у більшості багатозначних ФО – 47 (55 %) усі значення є умовно негативними, у 13 ФО (15 %) усі значення є умовно позитивними, у 2 ФО (2 %) усі значення є умовно нейтральними, а у 28 % ФО значення мають різну конотацію. Більш детальні дані відображені у табл. 2.

Таблиця 2

Конотаційні (оцінні) характеристики багатозначних ФО зі словниковою позначкою “розм. фам.”

№ п/п	Тип конотації	Кількість багатозначних ФО	%	Приклади
1.	«←»	47	55	<i>Klinken putzen (gehen) – 1) торгувати, розносячи товар по квартирах, оббивати,</i>

				<i>пороги; 2) просити милостиню, старцювати, жебракувати.</i>
2.	«+»	13	15	<i>Es hat gezündet bei j-m – до кого-н дійшло, хто-н нарешилі збагнув; 2) хто-н закохався; 3) справа вигоріла.</i>
3.	«0»	2	2	<i>Husch, husch, die Waldfee – 1) хтось прошигнув (і не знаю хто); 2) швидко в ліжку! (звертання до дітей).</i>
4.	«0», «-»	4	5	<i>j-m gehörig einheizen – 1) нагріти чуба, задати перцю кому-н (-); 2) відверто, начистоту викласти кому-н що-н (0).</i>
5.	«+», «-»	20	23	<i>j-d hat's in sich – 1) кого-н важко розкусити, хто-н собі на умі (-); 2) у кого-н є здібності, хто-н розумний (+).</i>

Отже, в результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1) Проаналізувавши ФО зі словниковою позначкою “розм. фам.”, можемо констатувати той факт, що серед ФО зі словниковою позначкою “розм. фам.” лише 5% є багатозначними. З них 78 % – двозначні, 20% – трьохзначні, чотири значення зафіксовано у 2% ФО. Середня кількість значень серед багатозначних “розм. фам.” німецькомовних ФО – 2,2.

2) Щодо конотації різних значень багатозначних “розм. фам.” ФО, також спостерігається кількісне домінування негативної конотації. Серед багатозначних ФО, значення яких мають різну конотацію, зафіксовано найбільшу кількість ФО з “позитивно - негативними” значеннями, проте слід зауважити, що встановленню більш точної семантики та конотації ФО має слугувати її контекстуальне оточення.

Перспектива подальших досліджень пов'язана з вивченням конотаційних особливостей багатозначних ФО зі словниковою позначкою «розм. фам.» в різних контекстах.

Список літератури

1. Авксеньтьєв Л.Г. Семантична структура фразеологічних одиниць сучасної української мови та особливості її формування / Авксеньтьєв Л.Г. – 1987. – С. 43 - 46. – (Мовознавство; №1).
2. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології / Алефіренко М.Ф. – Харків: Вища школа, 1987. – 136 с.
3. Баран Я.А. Фразеологія у системі мови: Дис. ... докт. філол. наук: 10.02.15 / Я.А. Баран. – Івано-Франківськ, 1998. – 386 с.
4. Баран Я.А. Основні питання загальної та німецької фразеології / Баран Я.А. – Львів: Вища школа, 1980. – 156 с.
5. Бинович Л.Э. О многозначности идиом//Иностранные языки в школе / Л.Э. Бинович. – М., 1952.
6. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины / Виноградов В.В. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та., 1946. – С. 45 - 69. – (Труды юбил. науч. сессии / ЛГУ. Секция филол. наук.).
7. Гаврись В.І. Німецько - український фразеологічний словник у 2 т. / В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. – К.: Радянська школа, 1981. – 1т. – 416 с. – 2 т. – 382 с.
8. Задорожна І.П. Семантичні та сполучувальні властивості компонентів фразеологізмів у німецькій мові. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 / Ірина Петрівна Задорожна. – Львів, 2003. – 20 с.
9. Задорожна І.П. Оцінний компонент конотативного значення німецькомовних фразеологічних одиниць зі словниковою позначкою «розм.» / І.П. Задорожна, І.А. Пахолок. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – С. 146 - 148. – (Науковий вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка : Збірник наукових праць; вип. 29: Філологічні науки; т. 2).
10. Євчук А.М. Деякі кількісні характеристики полісемантичних фразеологізмів у німецькій мові / Євчук А.М. – 2011. С. 39 - 42. –(Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки).
11. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник / Кочерган М.П. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2003. – 464 с.
12. Левицький В. В. Лексикологія німецького мови / Левицький В. В. – Черновці, Книги XXI, 2010. – 376 с.

13. Огуй О.Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії. Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи / О.Д. Огуй. – Чернівці: Золоті литаври, 1998. – 370 с.
14. Райхштейн А.Д. Немецкие устойчивые фразы: Пособие по лексикологии немецкого языка / Райхштейн А.Д. – Л.: Просвещение, 1971. – 157 с.
15. Чернышова И.И. Фразеология современного немецкого языка / Чернышова И.И. – М.: Высшая школа, 1970. – 200 с.
16. Чернышова И.И. Textoобразующие потенции фразеологических единиц / Чернышова И.И. – 1976. – С. 256 - 263. – (Лингвистика текста) (Сб. науч. трудов Моск. гос. пед. ин-та ин. яз. им. М. Тореза; вып. 103).